

LOKACIJA, ZASNOVA IN IZVEDBA MESTA KULTURE GALICIJE

*Lučka AŽMAN MOMIRSKI*Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani, Zoisova 12, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: lucija.azman@fa.uni-lj.si*Rok ŽGALIN KOBE*LEGO Architecture, The LEGO Group, Aastvej 1, DK-7190 Billund, Danska
e-mail: koberok@gmail.com

IZVLEČEK

Namen znanstvene razprave je raziskovanje odnosov med ožjo in širšo lokacijo ter zasnovo in izvedbo stavbnega kompleksa Mesta kulture Galicije v Španiji arhitekta Petra Eisenmana. Ključnega pomena v študiji so pridobljeni podatki na kraju samem, kjer so ohranjeni tudi izvorni materialni viri, ki pomembno dopolnjujejo pisne vire, in dostop do javnosti zaprtih območij. Ugotovili smo, da sta prenos interpretirane strukture poti, javnih prostorov in stavbnih celot mestnega jedra Santiaga de Compostela ter uporaba lokalnih materialov v tlakih, strehah in fasadah Mesta kulture Galicije značilna samo za obravnavani projekt, povezave med stavbnim kompleksom Mesta kulture Galicije in ožjo lokacijo pa so le navidezne. Prostorske prvine širše lokacije oziroma kraja so izražene v izhodiščih in postopkih zasnove ter izvedbe, vendar so ti postopki del že uveljavljene metode načrtovanja avtorja ne le pri obravnavanem projektu, ampak tudi pri zasnovah in izvedbah drugih lokacij.

Ključne besede: Mesto kulture Galicije, Peter Eisenman, Santiago de Compostela, lokacija, zasnova, izvedba

SITO, IMPOSTAZIONE E REALIZZAZIONE DELLA CITTÀ DELLA CULTURA DI GALIZIA

SINTESI

Lo scopo dell'articolo scientifico è quello di studiare le relazioni tra il sito e l'area circostante, nonché tra l'impostazione e la realizzazione del complesso di edifici della Città della Cultura di Galizia in Spagna, ideato dall'architetto Peter Eisenman. Per l'indagine risultarono fondamentali i dati rilevati in loco, dove si conservano le fonti originali, che completano in modo significativo le fonti scritte, e l'accesso alle aree chiuse al pubblico. Abbiamo constatato che la reinterpretazione della struttura delle vie, delle aree pubbliche e degli edifici del centro storico di Santiago de Compostela e l'uso di materiali locali nella pavimentazione, nei tetti e nelle facciate della Città della Cultura di Galizia sono specifici al progetto in esame. I collegamenti tra l'insieme di edifici della Città della Cultura di Galizia e il sito nel senso stretto, invece, sono solo apparenti. L'area circostante, ossia la località, figura tra gli spunti e nelle procedure di impostazione e realizzazione, le quali però fanno parte del metodo collaudato dell'architetto, utilizzato non solo nel progetto in esame, ma anche nelle impostazioni e realizzazioni di altri siti.

Parole chiave: Città della Cultura di Galizia, Peter Eisenman, Santiago de Compostela, sito, impostazione, realizzazione

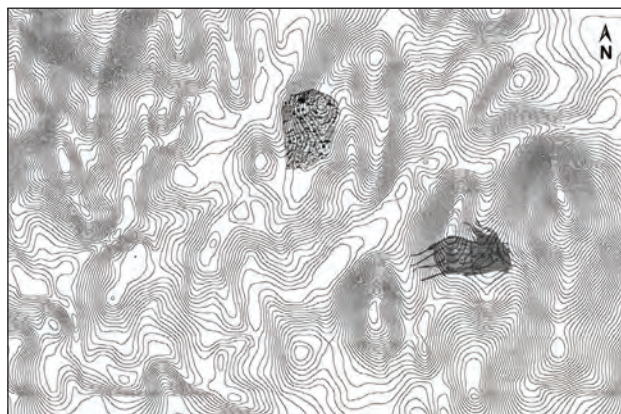
UVOD

Enajstega januarja 2011 je bilo s slovesnim odprtjem podeljeno dovoljenje za uporabo (Martínez-Fornés in Abet, 2011) prvih dveh objektov kompleksa, imenovanega Mesto kulture Galicije (*Cidade da Cultura de Galicia*) v prestolnici avtonomne skupnosti (*Comunidad Autónoma*) Galicije na severozahodu Španije Santiagu de Compostela. Otvoritev sovpada z 800-letnico posvetitve katedrale v tem mestu.

Razvoj mesta Santiaga de Compostela v urbano in kulturno središče temelji na legendi o najdbi groba apostola svetega Jakoba Velikega (Jakob Starejši ali Jakob Zabedejev) med letoma 820 in 830.¹ Odkritje oziroma novica o odkritju poslednjih ostankov apostola, enega izmed dvanajstih Jezusovih apostolov, ki naj bi leta 44 mučeniško umrl v Jeruzalemu, je bil povod za španske krščanske oblasti, da so si pripojile ozek pas severnega dela Iberskega polotoka, ki so ga takrat večinoma obvladovali Mavri (Santiago de Compostela, 2011). Alfonso II. je na Jakobovem grobu zgradil cerkev, kraljestvo pa je postalo varuh pomembnega krščanskega svetišča. V srednjem veku je bilo mesto, ki je nastalo okrog cerkve, najpomembnejše romarsko središče takoj za Rimom in Jeruzalemom. Številni avtorji opredeljujejo katedralo Santiaga de Compostela za predstavnico tipa velike romarske cerkve (Castiñeiras in Cazes, 2010, 51), kamor spadajo tudi nekatere romarske cerkve v Franciji. Romanska faza katedrale je bila v gradnji od leta 1075 do leta 1211.

Statistični podatki v zadnjih letih potrjujejo naraščanje števila romarjev v mestu (Oficina de Acogida al Peregrino, 2017), izjemen obisk romarjev v tako imenovanih jubilejnih letih 1993, 1999 in 2004, ko je 25. julij, dan svetega Jakoba, nedelja; pa tudi naraščanje romarjev iz različnih držav in romarjev različnih nacionalnosti, ki v sodobnosti prihajajo iz več kot 150 držav (Feijóo v Castiñeiras in Cazes, 2010, 9). Tokovi romarjev so s seboj celotno tisočletje nosili kulturne, umetniške in trgovske vplive in izmenjave. Fariña (v Castiñeiras in Cazes, 2010, 11), svetovalec za kulturo in turizem, trdi, da se je posledično resnično bistvo koncepta multikulturalnosti vzpostavilo v Santiagu de Compostela in na cestah, ki so vodile proti njemu, že v srednjem veku.

Natečaj za Mesto kulture Galicije je februarja 1999 razpisal Manuel Fraga Iribarne, zadnji minister španskega diktatorja, prav tako Galicijca, Franka (Francisco Franco), ki je bil ob razpisu natečaja predsednik uprave Galicije (*Xunta de Galicia*). Natečajna lokacija je bila izbrana na nepozidani vzpetini Gaiás, od koder se odpira pogled na zgodovinsko jedro Santiaga de Compostela. Za širšo pokrajino so značilni razgibana hribovja in gore brez ostrih vrhov (slika 1), številne reke in obalni estuariji. Lokacijo na hribu Gaiás na severu omejuje reka Sar, na zahodu in jugu lokalna cesta z ozkim pasom obce-

Slika 1: Širša lokacija (fotomontaža treh podlag): 1. topografski podatki (vir: Google Earth, 2011), 2. tloris starega mestnega jedra (vir: Google Earth, datum posnetkov avgust 2007), 3. tloris Mesta kulture Galicije (vir: City of Culture, 2011) (avtorja vsebine: Lucija Ažman Momirski, Rok Žgalin Kobe; avtor obdelave: Rok Žgalin Kobe)

stne zazidave in na vzhodu avtocesta. Glavni dostop do lokacije je cesta, ki po vzhodnem pobočju poteka do najvišje ploščadi kraja. Vznožje vzpetine je bilo pred posegom gradnje Mesta kulture Galicije obdano z njivami, razen na severu, kjer stoji večnamenski center. Vrh vzpetine so prekrivala drevesa in grmičevje. Na lokaciji že v preteklosti niso odkrili arheoloških najdb, prav tako tudi ne med gradnjo Mesta kulture Galicije.

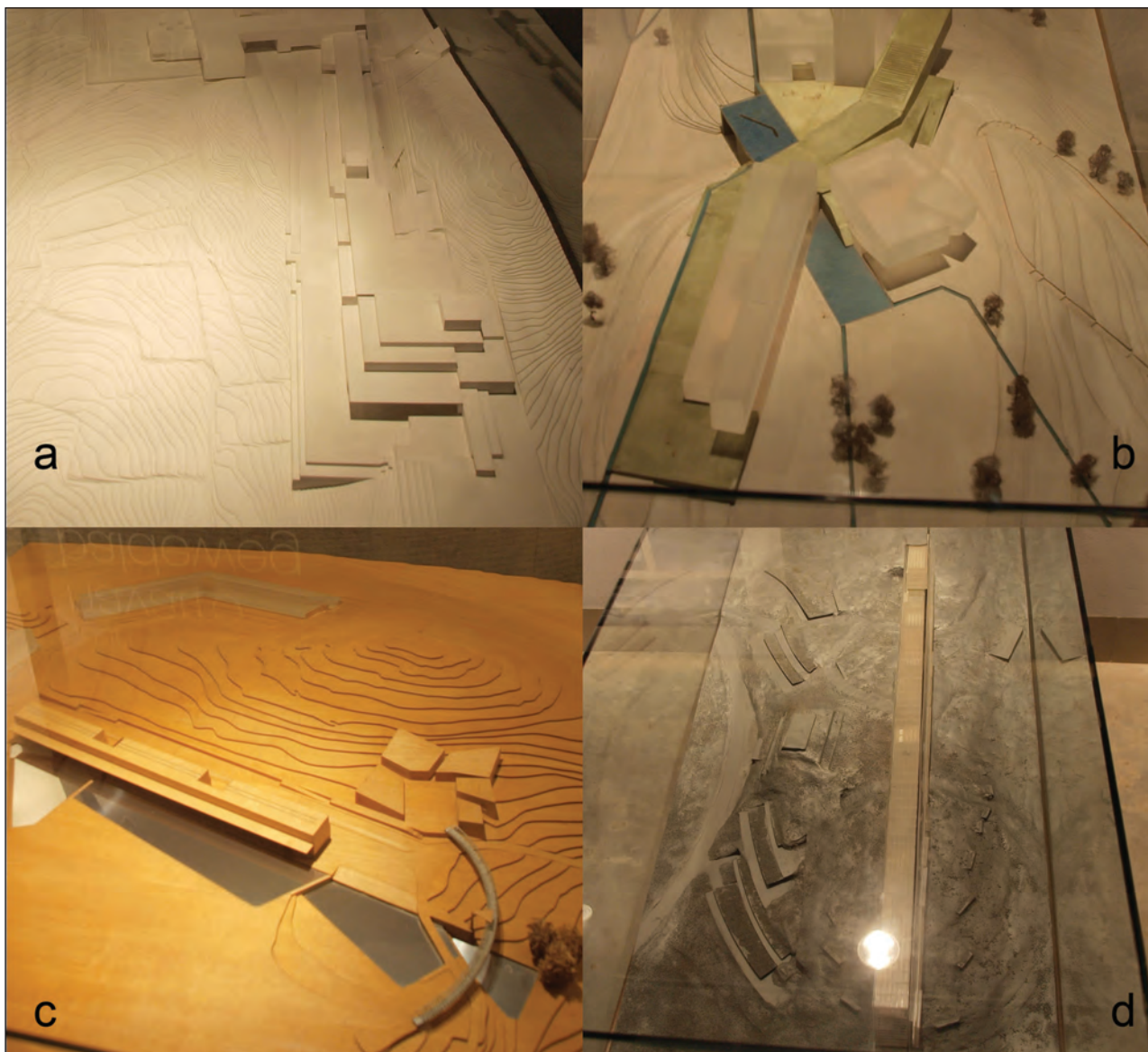
Ožji izbor projektov in prva nagrada

K sodelovanju na natečaju je bilo povabljenih 12 arhitektov:² Manuel Gallego Jorroto (Galicija), Juan Navarro Baldeweg (Španija), Santiago Calatrava (Španija), César Portela (Španija), Ricardo Bofill (Francija), Jean Nouvel (Francija), Dominique Perrault (Francija), Gigon Guyer arhitekti (Švica), Rem Koolhaas (Nizozemska), Peter Eisenman (ZDA), Steven Holl (ZDA) in Daniel Libeskind (ZDA) (Arhiv, 2011).

Razen Santiaga Calatrave so rešitve poslali vsi vabljeni arhitekti. Projekti, ki so se uvrstili v ožji izbor žirije, so se precej razlikovali v zasnovi oblik projektov, odnosa do lokacije in odnosa do starega mestnega jedra Santiaga de Compostela. Manuel Gallego Jorroto (slika 2a) je predlagal terasast objekt v obliki črke L na vzhodnem pobočju hriba z daljšo stranico vzporedno z avtocesto, tik pod vrhom vzpetine, kjer ni načrtoval stavbnih posegov. Proti staremu mestnemu jedru Santiaga de Compostela je avtor predvidel zasaditev različnih kultur na terasah, sam stavbni kompleks pa ni bil izpostavljen.

¹ V Padronu (pristanek ladje?) leta 813 najdejo grob apostola svetega Jakoba Velikega (Jakob Starejši ali Jakob Zabedejev) (Santiago de Compostela, 2011).

² Po eden iz Galicije, trije iz Španije, trije iz Francije, eden iz Švice, eden z Nizozemskega, trije iz ZDA.

Slika 2: Natečajni predlogi: (a) Manuel Gallego Jorroto, (b) Steven Holl, (c) Juan Navarro Baldeweg, (d) Jean Nouvel (avtor fotografij: Rok Žgalin Kobe)

Steven Holl (slika 2b) z razvejanim sklopom stavb, ki z medsebojnimi povezavami posnemajo obliko kristala, ni spreminjal topografije lokacije, stavbe pa so bile ali vkopane ali pa so stale na terenu oziroma potekale nad terenom. Stavbni kompleks je avtor dominantno izpostavil na najvišjem delu lokacije, neposrednih povezav s starim mestnim jedrom pa ni predvidel. Juan Navarro Baldeweg (slika 2c) je stavbe razporedil v obliki sidra tako, da delno obkrožajo vzpetino in se prilagajajo naklonu terena, kjer so predvidene tudi terase. Najvišje območje lokacije je ohranjeno nespremenjeno, večina

stavb je skritih na vzhodnem pobočju, tako da niso razvidne iz starega mestnega jedra, prav tako tudi ni bilo vzpostavljenih povezav s starim mestnim jedrom. Jean Nouvel (slika 2d) je nanizal stavbe ob linijskem objektu, v obstoječo topografijo pa ni posegal razen na preseku prebadajočega podolgovatega objekta, ki je potekal od severa proti jugu. Ni povsem jasno, ali je odnos s starim mestnim jedrom naključen ali ne, saj kompleks leži vzporedno s starim mestnim jedrom.

Avgusta 1999 je žirija,³ ki jo je sestavljalo 14 članov, od tega trije tujci, izbrala rešitev ameriškega arhitekta

³ Kurt W. Forster, Juhani Pallasmaa, Wilfried Wang, Jesús Pérez Varela, Ángel Sicart Giménez, José González Cebrián-Tello, José Llinas, Alfredo Díaz Grande, Françoise Chaslin, Federico Garrido Villa, Andrés Fernández Albalat, Luis Fernández Galiano, Fernando Távara, Andrés González Murga (Informe de fiscalización de la Fundación Cidade da Cultura de Galicia, 2010).

Slika 3: (a) predvidena lokacija Mesta kulture Galicije vzhodno od starega mesta jedra Santiaga de Compostela (fotomontaža dveh podlag): 1. satelitski posnetek Santiaga de Compostela (vir: Google Earth, datum posnetkov avgust 2007), 2. letalski posnetek lokacije Mesta kulture Galicije (vir: Eisenman, 2005, 10); (b) tloris zasnove Mesta kulture Galicije vzhodno od starega mestnega jedra Santiaga de Compostela (fotomontaža treh podlag): 1. satelitski posnetek Santiaga de Compostela, avgust 2007 (vir: Google Earth, datum posnetkov avgust 2007), 2. letalski posnetek lokacije Mesta kulture Galicije (vir: Eisenman, 2005, 10), 3. zasnova projekta Mesta kulture Galicije (vir: City of Culture, 2011); (c) izvedba projekta Mesta kulture Galicije (vir: Google Earth, datum posnetkov avgust 2007) (avtorja vsebine: Lucija Ažman Momirski, Rok Žgalin Kobe; avtor obdelave: Rok Žgalin Kobe)

Petra Eisenmana.⁴ Zmagovalni avtor je predvidene stavbe razvrstil po najvišjem delu lokacije (slika 3) in jih oblikoval kot novo topografijo. Streha stavb daje vtis novo oblikovanega površja kraja. Avtor se pri zasnovi referenčno navezuje tako na materialne vire starega mestnega jedra oziroma artefaktov, povezanih s starim mestnim jedrom, kot tudi na lokalne pisne vire. Odločitev žirije o izboru prvonagrajenega projekta je bila skoraj enoglasna in temelječa na odličnem konceptualnem delu, katerega posebna izvirnost je v volumenski izvedbi ter je še posebej uglašeno z lokacijo mesta kulture. Izboru prvonagrajene rešitve je nasprotoval Wilfried Wang, profesor arhitekture na teksaški univerzi v Austinu, predvsem zaradi predvidenega zvišanja stroškov gradnje. Svojemu stališču se ni odrekel tudi leta 2011, ko je projekt po odprtju prvih dveh objektov kompleksa poimenoval »draga napaka« (Harris in Bosco, 2011).

Raziskave o Mestu kulture Galicije

Temeljna literatura z razlago zasnove projekta Mesta kulture Galicije je knjiga CodeX (Eisenman, 2005) avtorja projekta, ki ga dopolnjujejo besedila Luisa Fernández-Galiana, Manuela Fraga Iribarne in Kurta W. Forsterja. V uvodu je dokumentiran razvoj zasnove projekta, o kateri avtor trdi, da izhaja iz atributov ožje in širše lokacije/kraja. V nadaljevanju Eisenman opiše prihodnjo realizacijo celotnega sestava in vsake posamezne stavbe. Idejo kodiranja, ki sproži prepis obstoječe lokacije/kraja, avtor pojasnjuje v intervjuju leta 2004. Pri prepisu je prišlo do (navidezno nerazložljive) preobrazbe terena v figuro brez predhodne opredelitve programa ali ustvarjanja osebne slikovite estetike (Eisenman, 2004, 147). Stavba je zasnovana v nasprotju z običajno zvezdniško arhitekturo kot nekakšen antisopomenik (Webb, 2006, 28); torej ne kot ikona, ampak kot del krajine (Ivy, 2003). V reviji Oris publiciran opis projekta Kostrenčiča (2001) je poleg objave v Arhitektovem biltenu (Žgalin Kobe in Ažman Momirski, 2013) edina podrobnejša obravnava v slovenski in hrvaški literaturi. V prispevku je poudarjeno, da lokacija ni samo temeljna površina za postavitev objekta, ampak vsiljena umetna topografija in simulacija hriba. V tuji literaturi prevladujejo prispevki, ki (nekritično) ponavljajo trditve Eisenmana z bolj ali manj istim sporočilom: oblika stavbne celote je zrasla iz oblike površja kraja (Deitz, 2005) in bila oblikovana kot pobočje, ki je samo zamenjalo nagnjen svet med vznožjem in vrhom vzpetine (King, 2003).

Nekateri kritiki prispevajo bolj poglobljene analize umetniškega dela ter ločitve njegovih pozitivnih in negativnih sestavin. Gómez-Moriana (2010, 101) domneva, da zasnova kompleksa ni bila izpeljana povsem tako, kot pojasnjuje avtor projekta, a tega ne razišče: »Zgrajeni izid je moral zagotovo vključevati veliko več kiparjenja in stiliziranja, kot bi nas rada prepričala reto-

4 Peter Eisenman (rojen leta 1932 v Newarku, New Jerseyju), tudi član American Academy of Arts and Letters.

rika procesa [...]» Analizi Stephensove (2011) ne uide ugotovitev, da so topografske umetne strukture Mesta kulture Galicije posledica obsežnega kopanja in premeščanja zemljine pri njihovem ustvarjanju. Curtis (2010) zasnovno, predstavljeno s kartonasto natečajno maketo v poenotenem materialu, ocenjuje kot zapeljivo. Z izvedbo ima Eisenman po njegovem mnenju težave: tako v materializaciji konceptov kot v prepričljivosti kompleksnosti, ki na koncu po njegovem mnenju vodi v monotonijo izraza. Projekt, opevan zaradi svoje topografske občutljivosti, je v resnici zahteval obglavljenje hriba in premike milijonov kubičnih metrov zemlje, utemeljitve, da Mesto kulture Galicije sledi topografiji kraja/lokacije, pa naj bi se skrivale za dimno zaveso pretencioznega teoretiziranja in promocijskega govoričenja.

MATERIALI IN METODE

V pričujoči raziskavi želimo preveriti domnevo, da je na zasnovno in izvedbo projekta pomembno vplivala širša in ožja lokacija Mesta kulture Galicije. Dodatna raziskovalna vprašanja, ki bodo pomagala ovreči ali potrditi hipotezo, so še: katere prostorske in oblikovne elemente širše in ožje lokacije je mogoče razbrati v zasnovi in izvedbi projekta? Ali so postopki načrtovanja zasnove in izvedbe Mesta kulture Galicije značilni samo za obravnavan projekt? Ali je prišlo do sprememb zasnove projekta v njegovi izvedbi?

Z izkustveno znanstveno metodo so bili pridobljeni podatki o ožji lokaciji, o širši lokaciji, o zasnovi in o izvedbi projekta, raziskovanje premise pa je potekalo na treh ravneh:

- na ravni teoretičnih izhodišč zasnove projekta;
- na ravni oblikovnih elementov zasnove stavbne celote;
- na ravni oblikovnih elementov izvedbe stavbne celote.

Za raziskovanje teoretičnih izhodišč zasnove projekta so bile zbrane in pregledane objave, v katerih je avtor projekta pojasnil svoja razmišljanja pred zasnovo projekta. Pridobljeni podatki so bili obdelani tako z analitično metodo kot z grafično metodo, ter s sočasno uporabo primerjalne metode, ki je ena izmed poglavitnih znanstvenoraziskovalnih metod, s katero je mogoče hkrati opazovati podatke, da bi ugotovili njihove skupne lastnosti ali razlike.

Za raziskovanje zasnove projekta so bile zbrane in pregledane njegove objave. Razstava natečajnih projektov je ohranjena v kletnih prostorih zgrajenega kompleksa, kamor so nam vstop omogočili arhitekti, ki vodijo izvedbo na gradbišču. Zasnova projekta je dodatno predstavljena in obrazložena v pritličju stavbe arhiva. Ta predstavitev pomembno dopolnjuje pisne vire. Pridobljeni material smo interpretirali z grafično metodo in v tabelaričnem prikazu ob hkratni uporabi primerjalne metode.

Za raziskovanje izvedbe je bila uporabljena metoda načrtnega opazovanja na kraju samem. Za preučevanje izvedbe projekta nam je bil omogočen dostop do javnih in javnosti zaprtih prostorov, po trditvah uslužbencev pa sva bila avtorja pričujočega članka tudi prva dejanska uporabnika prostorov knjižnice, kjer smo izvajali raziskavo. Raziskovanje, ki poteka *in situ*, je del kvalitativnega raziskovanja. Cilj tovrstnega pristopa je pridobiti celosten, sistematičen, povezovalen in integralen pregled raziskovanega z namenom razumevanja procesov snovanja in izvedbe. Značilna za kvalitativno raziskovanje (in tudi njegova pglavitna slabost) je velika količina podatkov (Groat in Wang, 2002). Zato je gradivo, pridobljeno z raziskavo, analitično podrobno členjeno: za razumevanje stavbne celote je material razstavljen na njegove preproste dele. Ti podatki so predstavljeni v preglednici in slikovnem gradivu.

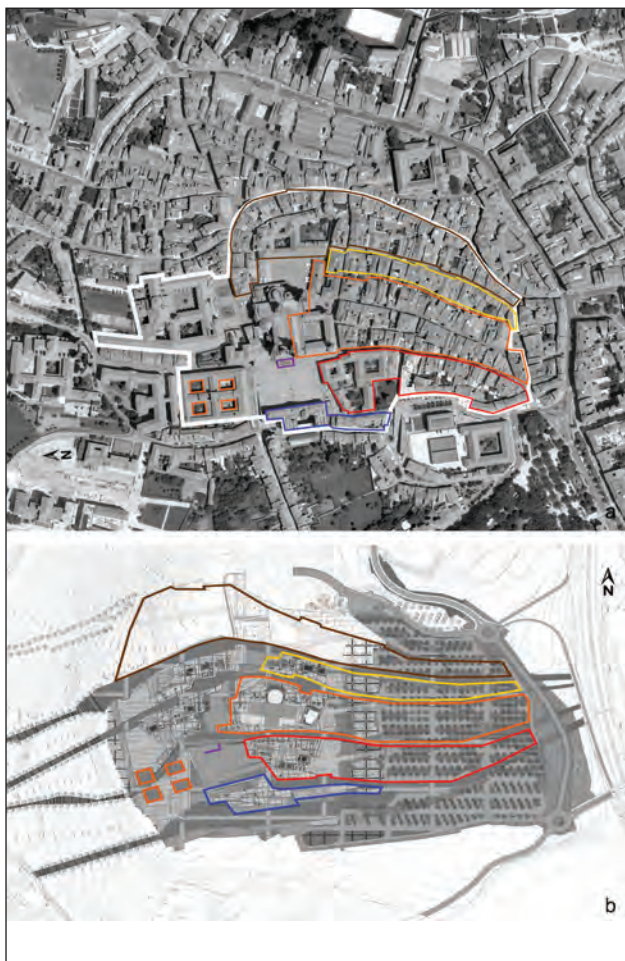
REZULTATI

Izhodišča zasnove

Za razumevanje izhodišč zasnove projekta Mesta kulture je treba preučiti nekatera splošna razmišljanja, ki jih avtor uporablja pri svojem delu. Eden izmed pojmov, s katerimi se ukvarja, je indeks. Ta se v tem primeru ne uporablja v pomenu seznama knjig, katerih branje in širjenje prepoveduje oblast (SSK), ampak v njegovem izvornem pomenu, ki ga tolmačimo samostalniško kot znak, naznanilec, glagolsko pa oznaniti, pokazati (Snoj, 1997).

V esejih *Written into the void* (Eisenman, 2007, 136) arhitekt povzema semiotika Charlesa Sandersa Peircea, ki je vzpostavil splošno klasifikacijo znakov in podob, primerljivo z Linnejevo klasifikacijo za zgodovino narave ali Mendelejevo za kemijo (Ažman Momirski, 1993). Peirceova filozofija se imenuje pragmatizem in je refleksivna metoda, katere namen je determinirati pomen idej. Logiko deli na tri dele, v okviru spekulativne gramatike pa se ukvarja s formalnimi pogoji znaka. Vse je sicer znak, vendar nikoli sam po sebi, ampak vedno v nekem odnosu. Tako (a) znak (reprezentant) predstavlja (b) objekt nekomu, v katerem sproži bolj razvit znak – (c) interpretant. Relacija pomena ali semiotična funkcija znakov je za Peircea triadična relacija med (a), (b) in (c). V Peirceovi tipologiji znakov je izmed treh kategorij določena tudi kategorija ikone, indeksa in simbola (Peirce, 1955). Najbolj znana Peirceova tipologija se nanaša na vprašanje, kako znak reprezentira označen objekt, hkrati pa vsak znak klasificira glede na način, kako znak označuje objekt. Ikona se z objektom ujema na podlagi nekaterih (bistvenih) lastnosti, indeks je dejansko (faktično) povezan s svojim objektom in simbol označuje objekt interpretantu zaradi navade ali pravil (na primer znotraj neke kulture).

Svojo interpretacijo pojma indeks Eisenman poda v intervjuju leta 2003 (Ivy, 2003), v katerem primerja in-

Slika 4: Primerjava značilnosti tkiva: (a) staro mestno jedro Santiaga de Compostela (vir: Google Earth, datum posnetkov avgust 2007), (b) Mesto kulture Galicije (vir: City of Culture, 2011) (avtorja vsebine: Lucija Ažman Momirski, Rok Žgalin Kobe; avtor obdelave: Rok Žgalin Kobe)

deks s stopinjo v pesku. Fizična sled je dejstvo, je nekaj materialnega; interpretacija pa je dojemanje in spoznavanje nečesa. Ko stopimo v pesek in potem odmaknemo stopalo, vemo, da je tja stopila noga. Odločilna pri tem je materialnost receptorja; stopinja se npr. pozna le na mehki podlagi. Po avtorjevi trditvi obstajajo tudi drugi indeksi, kot je indeks sile, ki je odvisen od teže in moči udarca noge v pesek. Vržen kos gline deformira predmet, ki ga zadene. Predmet s strelno luknjo je znak strela, kajti brez strela ne bi bilo luknje. Vendar luknja obstaja, ne glede na to, ali jo kdo poveže s streljanjem ali pa ne. Indeks je tako prazna figura, ki čaka na interpretacijo.

Eisenmana zanima, kakšne deformacije povzročajo te sile, kar je mogoče simulirati z računalniki.

Za zasnovo mesta kulture Eisenman izbere tri indekse (oziroma njihove diagrame), ki vplivajo na izhodišče zasnove oziroma ki »utemeljujejo izvorni genski vir projekta« (Cassarà in Eisenman, 2006). Prvi indeks vključuje romarske poti, ki jih Eisenman prevzame iz Codexa⁵ Calixtinusa (*Liber Sancti Jacobi*), ki naj bi nastal sredi dvanajstega stoletja. Sestavlja ga pet delov, vsak pa obravnava različno vsebino. Zadnji del je pojmovan kot eden najstarejših romarskih vodnikov v Evropi, ki podaja nasvete, ob katerih poteh in kako lahko romarji prispejo do svojega cilja, in ki opisuje štiri romarske poti. Drugi indeks avtorju predstavlja školjka pokrovača. Školjka je arheološki artefakt, ki so ga izkopali med letoma 1945 in 1965 znotraj groba v sloju zemlje neposredno pod površjem katedrale Santiago de Compostela ter datirali na podlagi analogij v čas pred letom 1120. Ta artefakt je tudi najstarejši arheološki dokaz uporabe školjke kot simbola romanja v Compostelo (Castiñeiras in Cazes, 2010, 308). Izvirno je bila školjka samo spominek, s katerim so se romarji vrnili z romarske poti, vendar tudi Codex Calixtinus opisuje školjko kot emblem krščanske dobrote, kot emblem čudežev in celo opisuje kraje v Santiagu, kjer je bilo školjke mogoče kupiti. Tretji indeks je srednjeveško mestno jedro Santiaga de Compostela, njegova romanska in gotska struktura z ozkimi srednjeveškimi ulicami in trgi (slika 4).

Zasnova

Skupna površina parcele na vzpetini Gaiás je 686.000m², skupna pozidana površina pa 175.000m². Šest stavb je zasnovanih v treh parih (zaradi vizualnega zmanjševanja merila kompleksa): en par sestavljata Arhiv Galicije in Knjižnica Galicije, drugi par Center glasbene in gledališke umetnosti in stavba administrativnih služb, tretji par Muzej Galicije in Center mednarodnih umetnosti (slika 5). Skupna površina stavb je 52.000m², ta površina pa ustreza 148.900m² uporabne površine. Načrtovane površine stavb pri zasnovi in izvedbi se razlikujejo, prav tako pa tudi njihova poimenovanja (preglednica 1). V jugozahodnem vogalu Mesta kulture Galicije stojita t. i. Hejdukova stolpa, ki ju je leta 1992 prvotno zasnoval arhitekt John Hejduk kot botanična stolpa za park Belvis v Santiagu. Po njegovi smrti leta 2000 ju niso postavili. Eisenman ju je umestil znotraj kompleksa kot poklon arhitektu, s katerim je vrsto let sestavljal t. i. skupino New York Five. V stolpih sta predvidena recepcija in informativni prostor.

Oblikovni elementi zasnove stavbne celote so:

1. dvodimenzionalne oblike, ki vplivajo na določitev tlorisa – tloris starega mestnega jedra in javni prostori mesta;

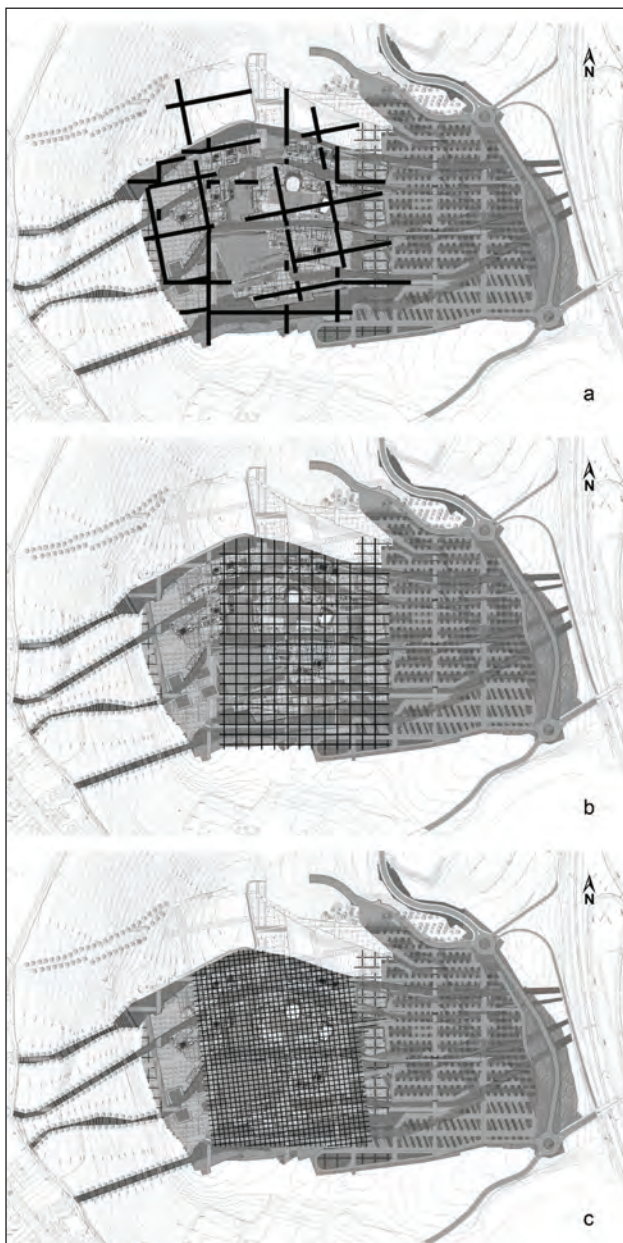
⁵ Codex izvira iz latinske besede *caudex*, *codex*, kar izvirno pomeni deblo drevesa, kot tudi dokument, prvotno oblikovan iz lesenih tablic (Webster). Eisenman zasnovo projekta za Mesto kulture Galicije opiše v knjigi CodeX (naslov je besedna igra, sestavljena iz besed Index (indeks) in Code (koda)).

Preglednica 1: Primerjava poimenovanj in površin stavb Mesta kulture Galicije pri zasnovi in izvedbi projekta. Lokacije stavb znotraj kompleksa so oštevilčene na sliki 5 (vir: Eisenman, 2005; Cidade da Cultura de Galicia, 2011) (avtorja vsebine: Lucija Ažman Momirski, Rok Žgalin Kobe)

Stavba	Ime pri zasnovi v Gallegu	Sedanje ime v Gallegu	Načrtovana površina pri zasnovi	Predvidena površina pri izvedbi
1 Arhiv Galicije	Hemeroteca	Archivo de Galicia	8.500 m ²	9.600 m ²
2 Knjižnica Galicije	Biblioteca	Biblioteca de Galicia	15.700 m ²	26.000 m ²
3 Center glasbene in gledališke umetnosti	Teatro de la Musica	Centro de la Música y las Artes Escénicas	25.000 m ²	55.000 m ²
4 Stavba administrativnih služb	Servizos Centrais	Servizos Centrais	5.600 m ²	7.500 m ²
5 Muzej Galicije	Museo de la Historia	Museo de Galicia	14.100 m ²	20.800 m ²
6 Center mednarodnih umetnosti	Nuevas Tehnologias	Centro de Arte Internacional	10.750 m ²	16.000 m ²
7 Stolpa v spomin Johna Hejduka	Torres en Homenaje a John Hejduk	Torres en Homenaje a John Hejduk	350 m ²	350 m ²

Slika 5 (in sivinska legenda): Tloris Mesta kulture Galicije z označenimi stavbami ter območji obravnave. Območja od leve proti desni (vir: City of Culture, 2011): zunanji prehodi med stavbami in območje poti do starega jedra, strehe stavb, območje osrednje doline med stavbami, območje izteka stavb, območje parkirišč (avtorja vsebine: Lucija Ažman Momirski, Rok Žgalin Kobe; avtor obdelave: Rok Žgalin Kobe)

Slika 6: (a) Tartanska mreža Mesta kulture Galicije, (b) Mreža 16 x 20 metrov Mesta kulture Galicije, (c) Mreža 8 x 8 metrov Mesta kulture Galicije (vir: *City of Culture*, 2011) (avtorja vsebine: Lucija Ažman Momirski, Rok Žgalin Kobe; avtor obdelave: Rok Žgalin Kobe)

2. tri dvodimenzionalne mreže, ki določajo konstrukcijo – tartanska⁶ mreža, mreža 16 x 20 in mreža 8 x 8 s podmrežama 4 x 4 in 4 x 2;
3. dve tridimenzionalni mreži, ki oblikujeta novo topografijo – linije deformacij in linije valovanja;

4. površine ali pasovi nevtralne podlage oziroma ozadja, ki jih določajo tri prej naštete skupine oblikovnih elementov.

Našteti oblikovni elementi in njihovi medsebojni vplivi so osnova za razporeditve tlorisov, volumnov, konstrukcije, prostorov in drugih prvin Mesta kulture Galicije. Oblikovni proces zasnove je pri iskanju končne oblike Mesta kulture Galicije vzporedno obsegal še delo z računalniškimi diagrami, delovnimi tridimenzionalnimi maketami iz kartona in lesa ter s prostoročnimi skicami.

1. Tloris starega mesta je osnova za zasnovo tlorisa Mesta kulture Galicije. Pri zasnovi so arhitekti tloris srednjeveškega mestnega jedra Santiago de Compostela dvakrat prilagodili lokaciji in ga prenesli nanjo. Nazorna je premestitev strukture petih romarskih poti. Prav tako so v tlorisu projekta uporabljene določene oblikovne značilnosti javnih prostorov starega mestnega jedra.
2. Podobno kot pri drugih projektih se tudi pri projektu Mesta kulture Galicije avtor sklicuje na širši, univerzalni red, ki ga predstavljajo mreže:

- Tartanska mreža (slika 6a)

Osnovni mrežni element Mesta kulture Galicije je tartanska mreža, ki poteka v smeri sever–jug oziroma vzhod–zahod. Pasovi tartanske mreže so široki osem metrov. Kjer mreža v tlorisu oblikuje kvadrate, imajo ti stranice 80 metrov. Jugozahodno sečišče tartanske mreže določa položaj Hejdukovih stolpov. Liniji tartanske mreže, ki tečeta v smeri vzhod–zahod, določata pri knjižnici in gledališču klančine in vhode v garaže.

- Mreža 16 x 20 metrov (slika 6b)

Mreža modula 16 x 20 metrov poteka sledeč smerem neba. Mreža pokriva celotno območje Mesta kulture Galicije. Na njenih sečiščih leži glavna konstrukcija, ki podpira strehe vseh stavb.

- Mreža 8 x 8 metrov (slika 6c)

Osnovni modul mreže 8 x 8 metrov je od mreže 16 x 20 metrov zavrten za sedem stopinj nasprotno od smeri urnega kazalca. Določa nosilno konstrukcijo nadstropij v stavbah, ki je ločena od nosilne konstrukcije streh. Mreža 4 x 4 metre razpolavlja mrežo 8 x 8 metrov. Mreža 4 x 2 metra po vertikali razpolavlja mrežo 4 x 4 metre.

3. Arhitekti so zasnovo topografije začeli tako, da so lokacijo prekrili s tridimenzionalno podobo školjke pokrovače, nanjo pa so položili novo mrežo. Školjka je podlaga za novo, navidezno topografijo vzpetine Gaisas.

⁶ Tartan je vzorec prekrizanih navpičnih in vodoravnih trakov, zlasti v tkaninah v škotskem karu.

Z namenom določanja tretje dimenzije stavb, ki naj ne bi bila zgolj dvig ravninske geometrije (planimetrije), je v zasnovo vpeljana vrsta različnih »regulacijskih« linij (slika 7), ki po avtorjevem mnenju v celoto združijo prostor, čas in pomen. Te linije so pri izvedbi poimenovane kot deformacijske linije in linije valovanja. Linije deformacij izhajajo iz serije linij, prvotno urejenih v smeri sever–jug, oziroma iz linij tartanske mreže na tleh. Deformacijske linije so zavrtene okoli teh prvotnih linij v tlorisni ravnini in v prostoru. To ustvarja razprostiranje linij, ki je prikazano v zaporedni vrsti vmesnih pozicij linij (vmesnih faz postopka). Te ustvarjajo enak vizualni učinek na stavbo, kot jih ustvarjajo brazde na školjki. Sledijo si iz stavbe v stavbo čez celotno Mesto kulture Galicije. Robovi deformacijskih linij so ravni, a niso vzporedni, zato se pasovi linij ožijo ali širijo. Mestoma se robova posamične linije sekata; tam se pas zoži v eno samo točko.

Linije valovanja potekajo od vzhoda proti zahodu. So edine linije, ki so ukrivljene. Izhajajo iz serije linij, prvotno urejenih v smeri vzhod–zahod, oziroma iz linij tartanske mreže na tleh. Tridimenzionalno vrtenje in premiki ustvarijo zaporedje elementov, ki določajo potek krivulj.

Izvedba

Oblikovni elementi izvedbe so:

(a) Fasade

Zunanje stranice stavb sestavljajo steklene, kamnite in stekleno-kamnite fasade različnih oblik.

(b) Strehe

Prvotno je bil iztek streh stavb (kjer se na površju objekti na videz zaključijo in preidejo v tla) zasnovan tako, da so se strehe stavb zlile s tlemi. Strehe naj bi tudi bile pohodne. A ker predpisi ne dovoljujejo pohodnih streh s tako strmimi nakloni, je območje izteka stavb dvignjeno, kar onemogoča dostop pešcev na streho. Območje izteka stavb je od tal dvignjeno pol metra in več.

(c) Zunanji tlaki

Tlaki so vse površine na parceli, ki niso krite s streho oz. so dostopne pešcem (tudi klančina na območju osrednje doline, ki je pohodna streha). Zunanji prehodi med stavbami in območje ob severnem in južnem paru stavb potekajo od vzhoda proti zahodu, od območja parkirišča ter med posameznimi stavbami. Prehodi se iztečejo v pešpoti, ki vodijo po pobočju proti staremu mestnemu jedru. Območje osrednje doline Mesta kulture Galicije poteka od juga proti severu med posameznimi pari stavb.

(d) Notranjost

V kategorijo notranjosti stavb spadajo poleg notranjih tlakov tudi zunanji tlaki pod streho ali

Slika 7: Prostorska igra (vir: Razstava 2011, avtor fotografije: Rok Žgalin Kobe)

arkadami, saj so obravnavani enako kot tlaki v notranjosti. Notranjost torej predstavljajo vse pokrite površine. Za notranjo stran fasade veljajo drugačna pravila kot za zunanje fasade, saj so v notranjosti stavb dodatne nosilne konstrukcije. Strop v stavbah je oblikovan na enak način tako v notranjosti kot tudi pod nadstreški stavb. Konstrukcijski elementi v stavbah so stebri, stene in plošče nadstropij. Notranji pohištveni elementi, kot so npr. omare, mize, sprejemnice, klopi itd., so bili prvotno oblikovani v sklopu celotne arhitekturne zasnove. V popolnosti so notranji pohištveni elementi realizirani v stavbi knjižnice, medtem ko je bilo v stavbi arhiva pohištvo prilagojeno programu. Notranji tehnični elementi, kot so luči, dilatacije, tehnični in varnostni pripomočki itd., prav tako sledijo celostni zasnovi stavb.

RAZPRAVA

Širša lokacija

V izhodišču zasnove je širša lokacija oziroma kraj uporabljen v postopkih, ki niso značilni samo za ta projekt oziroma kraj, na katerem nastaja Mesto kulture Galicije. Avtor je iste postopke uporabil že v drugih projektih, a jih ni poimenoval na enak način kot pri postopku zasnove in izvedbe projekta Mesta kulture Galicije. Koncepte slojenja, premestitve, uporabe univerzalnih mrež in izkopa, ki so uporabljeni pri Mestu kulture Galicije, lahko zasledimo že pri projektu za trg Cannaregio in nato za berlinski Checkpoint Charlie.

Eisenman je v natečajnem predlogu leta 1978 za velik odprt javni prostor, trg Cannaregio v Benetkah, uporabil koncept premestitve mrežne strukture bolnišnice, ki jo je na drugem koncu Benetk v štiridesetih letih dvajsetega stoletja predvidel Le Corbusier (Gherzi,

Preglednica 2: Tabela oblikovnih elementov izvedbe projekta Mesta kulture Galicije (vir: Žgalin Kobe, 2014, 302–304) (avtorja vsebine: Lucija Ažman Momirski, Rok Žgalin Kobe)

(a) Fasade		(b) Strehe	(c) Zunanji tlaki	(d) Notranjost
Premestitev tlorisa starega mestnega jedra	–	<ul style="list-style-type: none"> - prefabricirane plošče 50 x 50 cm - nad nevtralnim ozadjem - pod tartansko mrežo in mrežo 16 x 20 metrov 	<ul style="list-style-type: none"> - rjav lomljen kamen z belimi fugami prosto položen v smeri sever-jug - pod mrežo 8 x 8 metrov in nad 16 x 20 metrov - sečišča mreže 16 x 20 metrov so le v območju osrednje doline 	–
Interpretacija strukture javnih prostorov mesta	–	–	<ul style="list-style-type: none"> - 10 cm temno rdeče kocke z rumeno belimi fugami - nad mrežo 16 x 20 metrov - vidna le v območju osrednje doline v sečiščih s steklenimi tlakovci - pod mrežo 8 x 8 metrov 	–
Talne rešetke	–	–	<ul style="list-style-type: none"> - kovinske rešetke za prezračevanje - nad mrežo 16 x 20 metrov - pod mrežo 8 x 8 metrov in tartansko mrežo 	–
Tartanska mreža	<ul style="list-style-type: none"> - sprememba v barvi fasadnega kamna - povezave med tartanskima mrežama v tlaku in strehi po linijah sever-jug v obliki zarez 	<ul style="list-style-type: none"> - pločevinaste kvadratne plošče rumeno bele barve s stranico 100 cm poglobljene glede na strešno površino - v tlorisu okoli osnovne tartanske mreže zunanjsa tlaka zavrtena za 11 stopinj v levo 	<ul style="list-style-type: none"> - svetlo rjavi raznobarvni tlakovci 20 x 20 cm - nad vsemi mrežami 	–
Mreža 16 x 20 metrov	–	<ul style="list-style-type: none"> - 100 cm široke linije iz pločevinastih kvadratnih plošč rumeno bele barve s stranico 100 cm - v območju izteka stavb se linije mreže 16 x 20 metrov spremenijo iz pločevinastih v travnate - pod tartansko mrežo 	<ul style="list-style-type: none"> - sivo-rjave kvadratne kamnite plošče, položene pet v vrsto po širini 120 cm široke linije - nad mrežo 8 x 8 metrov - pod tartansko mrežo, starim mestnim jedrom in interpretacijo romarskih poti - sečišča linij v osrednji dolini so nad vsemi mrežami 	<ul style="list-style-type: none"> - 120 cm široke linije v tlaku tal, stopnic in dvigal iz pet vzporednih pasov iz sivih kvadratnih kamnitih plošč - nad vsemi mrežami v tlaku - sečišča določajo položaj 120 cm kvadratnih nosilnih stebrov strehe

Mreža 8 x 8 metrov	<ul style="list-style-type: none"> - izbočena ali vbočena, v ravnini s fasado pa v obliki 50 cm širokega pasu iz kamnitih plošč obrobjenega z dvema ožjima pasovoma 	-	<ul style="list-style-type: none"> - 2 cm široke reže za odvodnjavanje, ki je hkrati dilatacija v tlaku - na sečiščih stekleni kvadratni tlakovci - pod mrežo 16 x 20 metrov in tartansko mrežo - nad starim mestnim jedrom in interpretacijo romarskih poti 	<ul style="list-style-type: none"> - 30 cm široki pasovi iz rdečih kamnitih plošč dimenzij cca 30 x 90 cm v tlaku tal, stopnic, dvigal, v nosilni fasadni konstrukciji stavbe Arhiva in na pohištvu - pod mrežo 16 x 20 metrov - na sečiščih, linijah ali izven mreže okrogli stebri premera 60 cm
Podmreža 4x4 metre	<ul style="list-style-type: none"> - steklene fasade: okenski okvirji, približno dvakrat tanjši od okvirjev mreže 8 x 8 metrov - kamnite fasade: kovinske dilatacije širine 3 cm 	-	-	<ul style="list-style-type: none"> - razporeditev luči v stavbi Arhiva
Podmreža 4x2 metra	<ul style="list-style-type: none"> - steklene fasade: okenski okvirji, približno dvakrat tanjši od okvirjev mreže 8 x 8 metrov - kamnite fasade: kovinske dilatacije širine 3 cm 	-	-	-
Linije deformacij	<ul style="list-style-type: none"> - steklene fasade: okenski okvirji in steklo: steklo je v območju linije mlečno ali obratno, prosojno med mlečnima pasovoma - kamnite fasade: drugačna obdelava in barva kamna 	-	-	<ul style="list-style-type: none"> - v tlaku pol centimetra tanke kovinske dilatacije po robovih linije - v stropih, nadstropnih ploščah in vertikalnih površinah svetlo sive vdolbine v mavčno kartonskih oblogah - ne sekajo tlakov mrež 16 x 20 metrov in 8 x 8 metrov - določajo meje pohištv
Linije valovanja	<ul style="list-style-type: none"> - vbočene, izbočene linije, okenski okvirji, sprememba materiala ali barve - valovijo v horizontalni smeri 	<ul style="list-style-type: none"> - določajo topografijo streh 	-	<ul style="list-style-type: none"> - vbočene, izbočene linije, okenski okvirji, sprememba materiala ali barve v stropih, nadstropnih ploščah, stopnicah in pohištvu - nad deformacijskimi linijami
Površine nevtralnega ozadja	<ul style="list-style-type: none"> - kvadratne kamnite plošče s stranico 50 cm 	<ul style="list-style-type: none"> - 50 cm plošče iz ročno klanega rdečkastega kamna lokalnega izvora 	<ul style="list-style-type: none"> - svetle 10 cm kocke z roza fugami - na območju parkirišč asfalt 	<ul style="list-style-type: none"> - svetlo rjave kvadratne plošče s stranico 50 cm v tlaku - stropi iz belih mavčno kartonskih plošč - pohištv v beli barvi

2007; Fondation le Corbusier, 2017). Mrežo je razširil in jo na novi lokaciji prevzel kot podlago. Raster mreže označuje vrsta praznin. Nov oblikovni element poševne linije, ki povezuje dva mostova na širšem območju, je diagonala nove mreže.

Prekrivanje prvotne referenčne in druge obrnjene mreže je v sečiščih poudarjeno z v praznine umeščenimi variacijami Eisenmanovega starejšega projekta House Xla v različnih merilih: enkrat v velikosti makete, spet drugič v velikosti hiše. S tem je avtor sprožil idejo slojenja (*layering*), tj. idejo avtonomnih podsistemov, ki ima vsak svojo strukturo, funkcijo in pozicijo. Sloji, položeni drug na drugega, konceptualno določajo celoten projekt (Ciorra, 1995, 56–58). Širši prostor in njegovi atributi postanejo predmet intenzivnih raziskav. Eisenman je poiskal izgubljene pomene in geometrije, ki jih je lahko uporabil za strukturiranje novega. Prostorski kontekst je tako viden kot palimpsest,⁷ ki nosi vrsto pripovednih, metaforičnih sporočil (Saggio, 2004).

Projekt socialnih stanovanj Checkpoint Charlie za IBA (*Internationale Bauausstellung*) v Berlinu (1981–1985) temelji na dvojni strategiji. Najprej je namen projekta razkrivanje zgodovine konkretne lokacije in spominov, ki so z lokacijo povezani, ter priznavanje, da je prav ta lokacija poseben kraj. Drugi namen je opozoriti, da je Berlin del prostora celotne zemeljske oble (Bedard, 1994, 74). V procesu izkopavanja projekt na eni strani ustvarja in na drugi uničuje predhodne prostorske razporeditve z nadomeščanjem in zlaganjem razporeditev druge na drugo. Lokacija postane arheološko najdišče. Obrambni zid iz 18. stoletja, zidovi temeljev stavb iz 19. stoletja in mreže zazidave iz 20. stoletja, ki so projicirani na obstoječe fasade okoliških stavb, ter berlinski zid oblikujejo vozlišče grajenih pasov (zidov) na različnih ravneh. Vsi skupaj so kompozicijska osnova za ohranitev spomina. Projekt temelji tudi na širšem, univerzalnem redu, ki ga Eisenman najde v Mercatorjevi⁸ mreži (Moneo, 2004, 179). Običajnemu kvadratnemu rastru arhitekt doda konceptualni pomen. Mercatorjeva mreža je položena na in med mreže historičnih zidov. Ta drugi sloj umetnih oz. nevtralnih zidov fizično izbriše historične, izrezi v njem pa razgaljajo zgodovino tega zemljišča.

V projektu Mesta kulture Galicije je povezava s krajem vpeljana že pri glavni ideji kodeksa (*codex*). V kodeksu opisane romarske poti so prenesene v zasnovo projekta, zato obstaja simbolna povezava med kodeksom in projektom. Avtor poskuša povezati s krajem tudi postopke zasnove (indeks in kodiranje), ki naj bi izvirali iz kodeksa. Vendar so ti postopki pogost sestavni del Eisenmanovega ustvarjalnega dela in jih avtor ne upo-

rablja prvič pri zasnovi projekta Mesta kulture Galicije. V tem primeru torej povezava s kodeksom ne izhaja iz širše lokacije/kraja.

Ožja lokacija

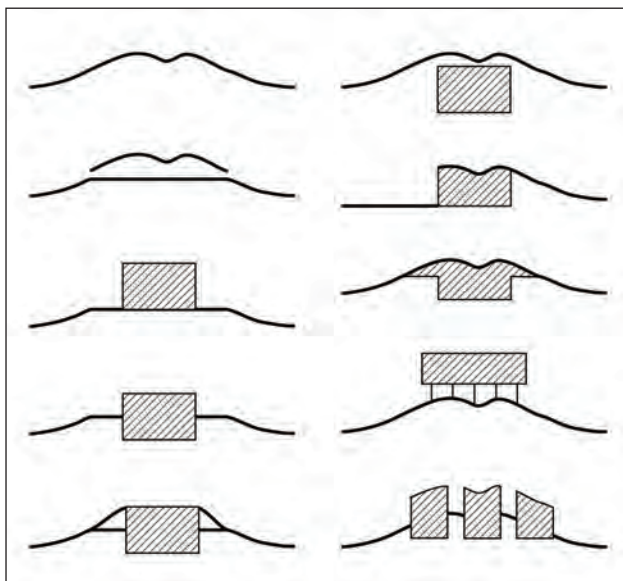
Med izhodišči zasnove in prostorskimi prvinami (ožje) fizične lokacije Mesta kulture Galicije nismo prepoznali povezav. Gradivo razstave na lokaciji Mesta kulture Galicije sicer dodatno prikazuje vpliv vegetacije na začetno razmišljanje avtorja pri oblikovanju projekta. Precej zavajajoča je sicer estetsko dovršena predstavitev lesene makete projekta, ki je bila razstavljena tudi na beneškem bienalu leta 2004. Na maketi je podoba projekta, v katerega so vrezani poti in trgi, zlita z lokacijo tako prostorsko kot tudi pri izbiri materiala. Na tem modelu ni razvidnih mrež, ki so pomemben del zasnove in izvedbe.

Pristopi k topografiji lokacije so lahko različni, tradicionalno umeščajo stavbo na, v in pod lokacijo (slika 8). Nove paradigme v arhitekturi napovedujejo stavbe, poimenovane »*landscapers*«; to so tiste arhitekture, ki z upoštevanjem geologije in geografije lokacije razkrivajo, posnemajo, nadomeščajo ali (pre)oblikujejo. Betsky (2002) našteje strategije, ki predstavljajo nasprotje enemu izmed osnovnih in glavnih tokov snovanja arhitekture v preteklosti: zanikanju lokacije ali kraja, na kateri gradimo in kjer gradimo. Te strategije so: (a) premišljeno sestavljanje tistega, kar že obstaja, z namenom razkritja narave lokacije in kraja; (b) nadomeščanje krajine s stavbo, ki prevzema obrise ali videz krajine; (c) prevlada oblike terena z gradnjo v teren; (d) stavbe, ki sledijo in abstrahirajo obrise površja v obsežnih volumnih. V nadaljevanju kritik umešča projekt Mesta kulture Galicije v poglavje, imenovano Nova narava, torej med stavbe, ki spajajo krajino z arhitekturo. V resnici je bil prvotni namen projekta zabrisati mejo, na kateri se konča lokacija in začne stavba. Do izvedbe te ideje ni prišlo zaradi varnostnih zahtev.

Pomemben podatek o odnosu do ožje lokacije je dejstvo, da je bilo za pripravo terena za gradnjo odstranjenih več kot tri četrtilijona kubičnih metrov zemlje. Vsaj na začetku je projekt zato spominjal bolj na »*Land art*« kot na arhitekturo. Prvotni obris površja je bil pomembno spremenjen, topografija lokacije pa povsem preobrazena, in sicer, da bi se ustvarila nova, umetna topografija stavbnih strešin, ki naj bi posnemala nekdanje pobočje lokacije. Dejansko pa topografija streh novih stavb prvotni lokaciji ne sledi, ampak ustvarja novo lokacijo. Povezava med stavbnim kompleksom in (ožjo) fizično lokacijo je zato le navidezna.

7 Palimpsest je mlajši tekst na pergamentu, s katerega je bil odstranjen prvotni tekst (SSK). Z drugo analogijo Eisenman lokacijo uporabi kot izkop oz. najdišče, ki vsebuje sledi spomina.

8 Valjna kartografska projekcija, pri kateri poldnevnik in vzporedniki postanejo ravne črte in se sekajo pod pravim kotom, kar omogoča navigatorjem, da zarisujejo smer plovbe kot ravne črte. V smeri tečajev se popačenje povečuje. Je v splošni uporabi kot sistem UTM (*Universal Transverse Mercator*) pri zemljevidih in navigacijski opremi.

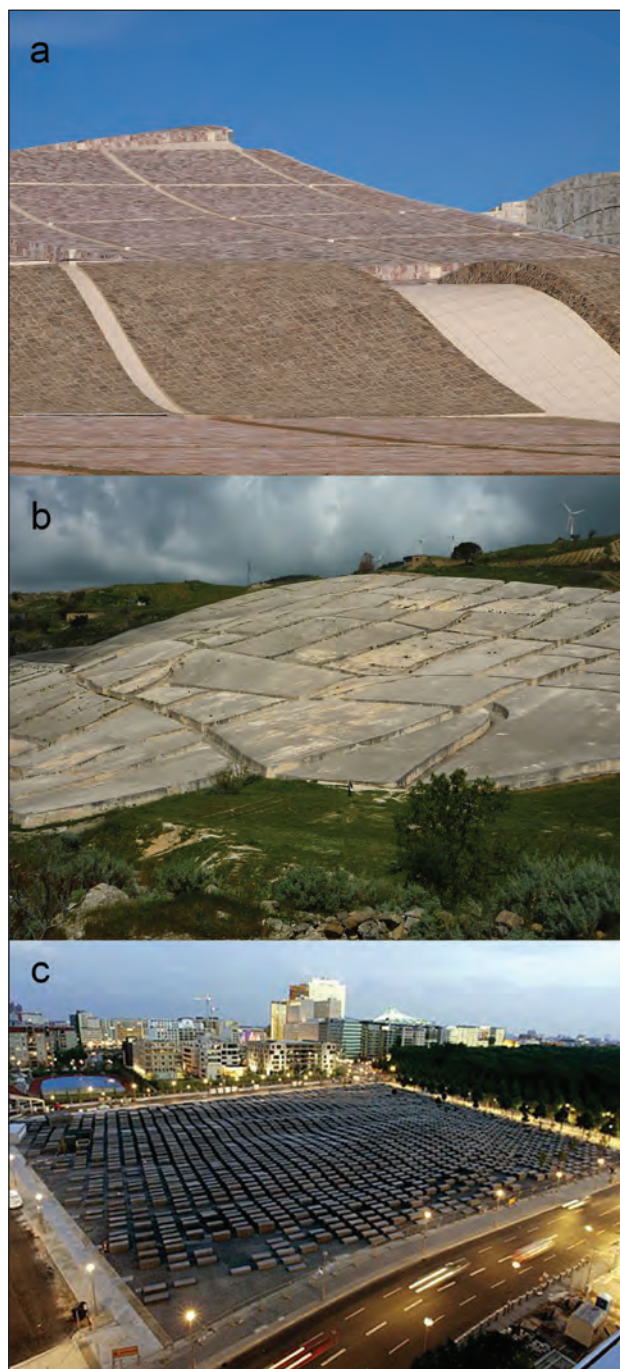
Slika 8: Različni pristopi k topografiji lokacije, zadnji predstavlja Mesto kulture Galicije (vir: Žgalin Kobe, 2014)

Zasnova

Pri razumevanju zasnove projekta je največji problem nejasnost prehoda in postopkov iz makete v računalniški model. Razumljivo je samo, da gre za združevanje večjega števila geometrijskih sestavov, ki so predstavljeni kot neke vrste palimpsest.

V tlorisu zasnove in izvedbe Mesta kulture Galicije je mogoče razbrati oblikovne značilnosti tlorisa starega mesta. Prenos strukture interpretiranih poti in javnih prostorov starega mestnega jedra ter stavbnih celot v zasnovo Mesta kulture Galicije je poseben in značilen prav za ta kraj in projekt. Enako velja za uporabo lokalnih materialov v tlakih, strehah in fasadah Mesta kulture Galicije, ki jih je mogoče najti tudi v Santiagu de Compostela. Vendar nekateri avtorji (Curtis, 2011) opozarjajo na dokaj neposreden navdih, ki naj bi ga za zasnovo Mesta kulture Galicije Eisenman dobil v projektu Alberta Burrija Grande Cretto v Gibellini na Siciliji (slika 9b). Projekt je spomenik rušilnega potresa v letu 1968 na mestu samem. Obnova vasi po potresu ni bila mogoča, zato so se mestne oblasti odločile za postavitev približno 1,6 m visokega betonskega pokrova, razbrazdanega z mrežo nekdanjega cestnega sistema, nad zazidano strukturo naselja. Avtor projekta je želel z obliko spomenika zabeležiti večni spomin na katastrofo. Tihi spomenik je del krajine, razumeti ga je mogoče le v izkušnji poti skozi njega.

Zelo podobno izkušnjo ponuja spomenik Holokavst, posvečen umorjenim Judom Evrope v Berlinu, ki ga je Eisenman najprej zasnoval skupaj s kiparjem Richardom Serro, pozneje pa je osnutek dokončal sam (slika 9c).

Slika 9: Primerjava projektov: (a) Mesta kulture Galicije (avtor fotografije: Rok Žgalin Kobe), (b) Grande Cretto v Gibellini (avtor fotografije Goran Rupnik, vir: Grande Cretto, 2014), (c) Holokavst – spomenik umorjenim Judom Evrope v Berlinu (vir: Jewish memorial, 2014)

Območje spomenika ni ograjeno, vsaka pot med 2711 spominskih kamnitimi kvadri je svoj vhod in izhod, vsak obiskovalec mora najti svoje potovanje pri prodiranju in prehajanju po valovitih tleh labirinta, ki se dviga-

Slika 10: Sečišče tartanske mreže na strehi arhiva, temnejše barve so tehnične rešetke (foto: Rok Žgalin Kobe)

jo in spuščajo. Pri tem občuti izgubo in dezorientacijo, kaotične razsežnosti prostora in časa, tesnobo in stiske, osamljenost. Na lokaciji se sicer prepletajo številne zgodovinske plasti, vendar v tem primeru slednje ne vplivajo na združene geometrijske sestavine. Spreminjanje valovanja tal je drugačno kot spreminjanje višine zgornje ravnine stel (tj. antičnih nagrobnikov). Vsaka stela je unikatne oblike in velikosti, s čimer opozarja na edinstvenost in istost ljudi, ki so bili umorjeni.

Izvedba

Projekt Mesta kulture Galicije se od zasnove oddaljuje predvsem zaradi delne izgradnje stavbne celote. To pomanjkljivost bo vsaj delno omilila načrtovana zasaditev rastlinja. Kljub temu bo v primeru neizgradnje vseh stavb pogled na Mesto kulture Galicije bistveno drugačen od tistega, ki so ga z natečajem predstavili arhitekti. Zgrajeni namreč nista dve stavbi na severu, posledično pa ostaja razkrita fasada na severni strani muzeja zgodovine Galicije, ki je na tem mestu tudi najvišja in ki se s celotno stranico odpira proti mestnemu središču. Od tod se ne vidi več samo predvideni nežni obris umetnega hriba, temveč steklena fasada velikih razsežnosti, ki je vrezana v hrib. Projekt, ki je bil izbran zaradi ideje z zlitostjo z lokacijo, se zdaj vzpenja nad mestom. Manjkajoči sklop stavb, za katerega še ni določena niti programska zasnova, ostaja na papirju le kot del prvotne ideje in možnost prihodnje razširitve.

Tudi pri načrtovanih pešpoteh, ki naj bi povezovale staro mestno središče in novogradnjo, bodo nastale spremembe. S parkirišč na vzhodu vstopajo obiskovalci v Mesto kulture Galicije po več pešpoteh, ki vodijo do središčnega trga. Na zahodu se po pobočju proti Santia-

gu de Compostela spuščajo pešpoti. Zaradi gradnje bodo te poti prekinjene do zaključka izvedbe vseh stavb, ta pa se negotovo odmika. Tako ostaja območje nove ureditve do nadaljnjega odrezano od starega mesta.

Kot ugotavlja neusmiljeni kritik Eisenmana William Curtis, se prav v izvedbi stavb nekatere geometrije izkažejo zgolj kot kozmetična prevara (slika 11). Le Corbusier tako situacijo poimenuje iluzija načrtov. Mesto kulture Galicije ima ambiciozno perspektivo, da postane nova ikona za Compostelo – kot da potrebuje novo, doda Curtis (2011).

ZAKLJUČEK

Curtis (2011, 33) meni, da je bila natečajna rešitev lokalnega arhitekta Manuela Gallega Jorreta »v resnici najprimernejša za lokacijo, uporabo, simbolno funkcijo in izgradnjo v več fazah. Toda naročnik in nekateri člani žirije so menili, da se išče stavbno ikono mednarodne zvezde, zato so vztrajali pri projektu Petra Eisenmana, ki naj bi bil, kakor so trdili nekateri, odziv na topografijo kraja«. Prvotno topografijo oziroma obstoječo lokacijo je bilo treba v celoti preobraziti in poseči vanjo. Kritik meni, da se za avtorjevim teoretiziranjem skriva formalist, ki krade vire in manipulira z oblikami zaradi njih samih, pri čemer je problem vsebine zanj postranskega pomena.

Zasnova in izvedba projekta lokacijo Mesta kulture Galicije močno preoblikujeta, zaradi kompleksnosti projekta pa je tudi z analitičnim pristopom težko razvozlati povezave med zasnovo in lokacijo. Povezave med stavbnim kompleksom Mesta kulture Galicije in ožjo lokacijo so le navidezne, saj topografija streh novega stavbnega sestava prvotni lokaciji ne sledi, ampak tvori nekakšno novo lokacijo. Prvotno pobočje ostane ozvidno le na prehodih med stavbami. Širša lokacija oziroma kraj je izražen v izhodiščih in postopkih zasnove in izvedbe, vendar imajo te oblike načrtnega delovanja za dosego končnega oblikovnega cilja splošni, in ne samo za ta kraj prepoznaven značaj. Prenos strukture interpretiranih poti, javnih prostorov in stavbnih celot starega mestnega jedra v projektno zasnovo ter uporaba lokalnih materialov v tlakih, strehah in fasadah Mesta kulture Galicije sta posebna in značilna prav za ta kraj in projekt. Arhitektu torej le delno uspe povezava z lokacijo – z arhitekturo spreminja pogoje ožje lokacije in se navezuje na širšo lokacijo.

Raziskavo lahko sklenemo z ugotovitvijo, da danes arhitektura oziroma stavbe doživljajo v odnosu do kraja in lokacije nekakšno metamorfozo, saj nekatere v sodobnosti najbolj inovativne arhitekture/stavbe ne samo zasedajo dani kraj/lokacijo, ampak ta kraj/lokacijo tudi ustvarjajo. Hkrati spoznavamo, da ostaja pretežno nejasno, kolikšen je dejanski vpliv kraja/lokacije na to preobrazbo ter kako kraj/lokacija informira/vpliva na nove arhitekture/stavbe in kako je kraj/lokacija skozi nove arhitekture/stavbe izražena in oblikovana.

THE SITE, DESIGN, AND CONSTRUCTION OF THE CITY OF CULTURE OF GALICIA

*Lučka AŽMAN MOMIRSKI*University of Ljubljana, Faculty of Architecture, Zoisova 12, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: lucija.azman@fa.uni-lj.si*Rok ŽGALIN KOBE*LEGO Architecture, The LEGO Group, Aastvej 1, DK-7190 Billund, Denmark
e-mail: koberok@gmail.com

SUMMARY

New paradigms of architectural design are emerging in the third millennium. An important representative of these paradigms is the American architect Peter Eisenman. His project the City of Culture of Galicia has been under construction since 2000, and the first two buildings of the complex received their use permit in January 2011. This article presents the results of a study of the relations between the building complex of the City of Culture of Galicia, its immediate and wider location, its design, and its construction. In the study, the information obtained during on-site research is of crucial importance. The authors also investigate the city complex in view of other important designs and projects by the architect. The findings show that the links between the City of Culture of Galicia and the immediate location are only virtual because the roof topography of the new buildings does not reflect the original location, but instead creates a new location. The wider location is expressed in the points of departure and the procedures of design and construction, but these forms of planning to achieve the final design goal are general and do not involve a recognizable character typical only for this area. The transfer of the structure of interpreted paths, public spaces, and building blocks of the old city center into the project design and the use of local materials in paving, roofs, and facades is special and characteristic precisely for this place and project. Although the contemporary architecture and buildings experience a significant transformation in relation to the site, it largely remains unclear what the actual impact of the site is on this transformation, how the site informs the new architecture, and how the site is expressed and shaped through the new buildings.

Keywords: City of Culture of Galicia, Peter Eisenman, Santiago de Compostela, site, design, construction

VIRI IN LITERATURA

- Arhiv (2011):** Javnosti nedostopna arhivska razstava natečajnih predlogov za Mesto kulture Galicije v kleti kompleksa Mesta kulture Galicije.
- Ažman Momirski, L. (1993):** Imaginariji arheoloških objektov. Magistrska naloga. Ljubljana, Fakulteta za arhitekturo, Univerza v Ljubljani.
- Bedard, J. (1994):** Cities of Artificial Excavation – The Work of Peter Eisenman 1978–1988. Rizzoli, New York.
- Betsky, A. (2002):** Landscapers: building with the land. London, Thames & Hudson.
- Cassarà, S. & P. Eisenman (2006):** Peter Eisenman: feints. Milano, Skira.
- Castiñeiras, M. & Q. Cazes (2010):** Compostela and Europe: The Story of Diego Gelmirez. Milano, Skira.
- Cidade da Cultura de Galicia (2011):** Brošura Mesta kulture Galicije.
- Ciorra, P. (1995):** Peter Eisenman: Bauten und Projekte. Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt.
- City of culture (2011):** Dostopno na: http://files.architect.com/uploads/ai/aiu_showcase_city_of_culture_03x.jpg (5. 5. 2011).
- Curtis, W. (2010):** The 'illusion of plans': Eisenman's landmark vision is a conjuring trick. *The Architectural Review*, 1364, 32–34.
- Deitz, P. (2005):** Landform future. *Architectural Record*, 193, 10, 94–98.
- Eisenman, P. (2004):** Barfuss auf weiss glühenden Mauern = Barefoot on white-hot walls. Dunaj, MAK, Ostfildern-Ruit: Hatje Cantz.,
- Eisenman, P. (2005):** CodeX: the City of Culture of Galicia. New York, The Monacelli Press.
- Eisenman, P. (2007):** Written into the void: selected writings, 1990–2004. London, Yale University Press.
- Fondation le Corbusier (2017):** Dostopno na: http://www.fondationlecorbusier.fr/corbuweb/morpheus.aspx?sysId=13&IrisObjectId=5784&sysLanguage=en-en&itemPos=55&itemSort=en-en_sort_string1%20&itemCount=215&sysParentName=&sysParentId=65 (11. 5. 2017).
- Ghersi, F. (2007):** Eisenman 1960–1990. Dall'architettura concettuale all'architettura testuale. Sanitelo, Biblioteca del Cenide.
- Gómez-Moriana, R. (2010):** City as Landscape: City of Culture of Galicia by Eisenman Architects. *Mark*, 27, 99–109.
- Google Earth (2011):** Dostopno na: <https://www.google.si/intl/sl/earth/>. (11. 5. 2017).
- Grande Cretto (2014):** Dostopno na: http://3.bp.blogspot.com/-jGh2XCUCobk/TdZiERaGYpl/AAAAAAAlc/fSBcviFV3IE/s1600/27_RIBA-ARHITEKTI-GIBELLINA_02.jpg (25. 5. 2014).
- Groat, L. & D. Wang (2002):** Architectural research methods. New York, Wiley.
- Harris, G. & R. Bosco, R. (2011):** Eight years late and millions over budget. Dostopno na: <http://www.theartnewspaper.com/articles/Eight%20years%20late%20and%20millions%20over%20budget/23247> (16. 4. 2011).
- Informe de fiscalización de la Fundación Cidade da Cultura de Galicia (2010):** Dostopno na: http://www.consellodecontas.es/sites/consello_de_contas/files/contents/documents/2004/FUNDACION_CIDADE_CULTURA_2004_C.pdf (15. 4. 2011).
- Ivy, R. (2003):** Challenging Norms: Eisenman's obsession. *Architectural Record*, 191, 10, 82–88.
- Jewish memorial (2014):** Dostopno na: <http://www.artsjournal.com/herman/images/JEWISHmemorialPHOTO1.jpg> (25. 5. 2014).
- King, J. (2003):** Provocateur becomes a pragmatist. *San Francisco Chronicle*, 13. 11. 2003, E1.
- Kostrenčić, A. (2001):** Ecce Domus. *Oris*, 13, 69, 36–53.
- Martínez-Fornés, A. & P. Abet (2011):** Santiago estrena su nuevo foco de peregrinación cultural. Dostopno na: <http://www.abc.es/20110112/cultura/abcp-santiago-estrena-nuevo-foco-20110112.html> (15. 4. 2011).
- Moneo, R. (2004):** Theoretical anxiety and design strategies in the work of eight contemporary architects. London, The MIT Press, Cambridge, Mass.
- Oficina de Acogida al Peregrino (2017):** Dostopno na: <https://oficinadelperegrino.com/estadisticas/> (11. 5. 2017).
- Peirce, C. (1955):** Philosophical Writings of Peirce. New York, Justus Buechler.
- Razstava (2011):** Trajna razstava Mesta kulture Galicije v stavbi arhiva.
- Saggio, A. (2004):** Moving Lines. From Cannaregio to Castelvecchio. V: Davidson, C. & K. Forster: Peter Eisenman. The Garden of Lost Footsteps, an installation at the Museo di Castelvecchio. Padova, Marsilio.
- Santiago de Compostela (2011):** Encyclopædia Britannica. Dostopno na: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/523241/Santiago-de-Compostela> (15. 4. 2011).
- Snoj, M. (1997):** Slovenski etimološki slovar. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- SSKJ** – Slovar slovenskega knjižnega jezika. [Elektronska izdaja 1.1]. Ljubljana, DZS.
- Stephens, S. (2011):** City of Culture of Galicia Archive and Library. *Architectural Record*, 199, 6, 62.
- Webb, M. (2006):** Santiago's second shrine. *The Architectural Review*, 1309, 28.
- Webster. Webster's Online Dictionary:** Dostopno na: <http://www.websters-online-dictionary.org/> (15. 7. 2011).
- Žgalin Kobe, R. (2014):** Preučevanje odnosa med krajem in arhitekturo v obdobju 2000–2010. Doktorska disertacija. Fakulteta za arhitekturo, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- Žgalin Kobe, R. & L. Ažman Momirski (2013):** Mesto kulture Galicije. *Arhitektov bilten*, 43, 197–198, 63–69.